

НОВИЙ УКРАЇНСЬКИЙ „ГАМЛЕТ“

У. Шекспір. Твори у трьох томах. Том II.
«Дніпро», 1964.

Сто років тому на початку 1865 р., у львівському журналі «Нива» розпочатий був друком перший український «Гамлет». Перекладав Павло Свій (псевдонім Павлина Свенцицького), і, очевидно, з польської, бо мова перекладу — полонізована; не багато було поезії в тих вирівняних під силабіку рядках. Друкування трагедії припинилось ще на першій дії — може тому, що незугарний переклад не зустрів підтримки. Не опублікував П. Свій і свого перекладу «Макбета», — відомо тільки, що цей переклад згодом загубився. Звісно, на сьогодні все це факти суто бібліографічні, як і всі переклади П. Свого (з польської, французької, російської).

У середині 70-х рр. М. Старицький закінчив повний переклад «Гамлета» (виданий у Києві 1882 р.). Дивною була доля цього перекладу: ще не встиг він вийти в світ, як його вже ославили горезвісною «заковікою»; ніколи не судилось йому побачити світла рампи, хоч де в чому, як зазначала Леся Українка, він стояв навіть вище тогочасних російських перекладів; і досі ще не дочекалась ця праця уваги дослідників... Нашому сучасному розумінню адекватності перекладу «Гамлета» Старицького, ясна річ, не відповідає, а все ж і тепер читається він з почуттям естетичної насолоди, бо віє від нього пахощами живого розмаїтого українського слова.

Наступним українським «Гамлетом» був Кулішів, з середини 80-х рр., але виданий, як і майже всі переклади П. Куліша з Шекспіра, посмертно (1899 р.). Ближчий загалом до оригіналу і віршовим розміром, і обсягом, і образністю, цей переклад мав свої специфічні вади: архаїзація (і українізація) лексики, чимало буквалізмів.

Цікавою спробою олітературення колоритної гуцульської говірки був «Гамлет» у перекладі Ю. Федьковича—зроблений приблизно 1873 р., але опублікований

тільки через 30 років (1902 р., у збірці творів Ю. Федьковича).

Перекладали «Гамлета» і далі — мало не щодесятиріччя по новому перекладові. Взагалі «Гамлет» з усіх Шекспірових творів найбільше привертав увагу наших перекладачів (чого не скажеш про наші театри, бо і прийшов на українську сцену «Гамлет» з великим запізненням і в репертуарі залишається рідкісним гостем). Новий переклад Григорія Кочура, вміщений у ювілейному тритомнику У. Шекспіра — це дванадцятий український «Гамлет» (але вже не останній!). Отож — якої б не були вартості попередні переклади, набутий досвід мусить бути значним, — і оскільки ним можна скористатись, і оскільки його треба заперечити. Творчість, якщо вона стає набутком громади, не минає безслідно в часі, і щонайменше нерозумно відкривати (а то й закривати) вже відкриті америки. Тому цілковиту мав рацію Г. Кочур, що не знехтував цим досвідом.

Останній на Україні перед Г. Кочуром переклад «Гамлета», пера Віктора Вера, відбив у собі характерну для 30-х рр. тенденцію до якнайближчого дотримання не тільки змісту, а й форми оригіналу. Однак еквілібристика не дешево далася В. Верові, бо часто спричинялася до неприродного

синтаксичного стискування речень, до буквалізмів.

Хоч праця В. Вера в цілому і була все-таки фактом позитивним, але стати явищем української літератури перешкодила їй кінець кінцем невисока поетична культура перекладача.

У перекладі ж Г. Кочура рило, що чи не найбільш привабливе, є майстерність поетичної форми і органічність українськомовної стихії його «Гамлета».

В новому перекладі чудово передано домінуючий ритмічний настрій цієї найтрагічнішої з трагедій Шекспіра, настрої похмурості, навіть рокованості, — і водночас не втратилась при цьому життєствердність філософського задуму її, не розсіялись іскрини дотепів і каламбурів, не пропала якась незрівнянно-прекрасна «земність» Шекспірових метафор.

Текст «Гамлета» до нас дійшов, так би мовити, через другі руки. Відомі два основні варіанти тексту (так зв. «перше фоліо» і «друге кварто»), які між собою де в чому різняться і несуть сліди стороннього втручання — переписувачів, акторів, видавців. Але інтонація твору, ця своєрідна його нервова система — збереглась у найближчому до авторського задуму вигляді, і належне відтворення її іншою мовою — доконечна умова адекватності перекладу.

Переходи від піднесеного до «життєвського», від поезії до прози, від мажору до мінору — ці зміни часткових ритмів у «Гамлеті» створюють неповторний інтонаційний колорит, що ніби виводить узагальнюючий підтекст подій твору у «вічність», не даючи їм зупинитись на самому тільки конкретному. Чуття й думки людини Відродження зрозумілі й близькі людям інших епох — і цю головну особливість майстерності Шекспіра-художника вдалося відтворити в новому перекладі.

Ви не тільки відчуваєте зміну інтонації із зміною обставин, ви відчуваєте, що і кожен персонаж має свій голос, свою манеру мовлення. Це і таких «другорядних» героїв стосується, як двійня Гільденстерн плюс Розенкранц; і таких, як хитромудро-простакуватий Полоній, чи Клавдій — маленька людина, обтяжена великим

злочинном. Але в першу чергу це стосується самого Гамлета.

Ви чуєте швидкий, начебто запобігливий, з прихованим сарказмом у словах ритм Гамлетової мови, коли він пояснює королю, що в «Пастці» нема нічого недозволених; відчуваєте, як бринить ледь стримуваний гнів у словах Гамлета до Гільденстерна після вистави. Або ось різка зміна: уповільнено-мінорний плін роздумів Гамлета над марнотою людського життя — і рвучкі, спазматично рубані фрази, спалах гострого болю за втраченим коханням. Це — живий Гамлет, не просто і не тільки «принц датський», а й людина, близька нам своїми болями, своїми сумнівами і мріями. Та над усе Гамлет в інтерпретації Г. Кочура — це людина-мислитель, зброєю якого є слово. У світі, де панує всевладдя клавдіїв, де чесних людей тільки одиниці, для іншої боротьби ще не було місця. І перемога людини і людяності спочатку можлива була тільки в сфері думки. Гамлет — чужий догматичним істинам чи сектантському дидактизмові, він весь у процесі, в русі. І перемагає він (і безсмертний) уже хоч би тим, що стає нещадно критичним до себе і до свого «звихненого» часу і збуджує свободу думки у кожного, хто з ним стикається на підмостках трудної історії світу.

Переклад Г. Кочура зроблений з дотриманням вимог еквілібрності. Однак перекладач не абсолютизує цього принципу — подеколи при потребі він відступає від оригіналу на один-піврядка. Гадаємо, що при властивій перекладачеві «внутрішній дисциплінованості» у ставленні до форми оригіналу він міг би дозволити собі більше свободи, щоб уникнути часом надмірної стиснутості слів.

Близькість у новому «Гамлеті» до обсягу оригіналу тим знаменніша, що й досі деякі перекладачі подовжують Шекспірів текст відсотків на 20.

З другого боку, коли й трапляється у перекладі Г. Кочура вимушене «стягнення» окремих образів внаслідок рівнорядковості, — то це аж ніяк не характерне для перекладу. І жива мова мало де потерпіла від намагання переклада

ти функціональні одйінці перетвору в межах рядків оригіналу, дарма що нелегко змагатись довшому українському слову з переважно одно-двоскладовим англійським. Ті нечисленні випадки синтаксичної скутості, що тут є, — легко можна буде виправити. Ось деякі приклади.

Полоній звертається до короля з приводу прохання Лаерта повернутись до Франції:

Та врешті я приклав свою
печатать
На це бажання. Ви також
дозвольте.

В оригіналі крім підкреслених слів є ще трохи улесливе «я прошу вас». Без цього звертання мова Полонія набирає якогось зовсім недоречного «панібратського» відтінку.

Гамлет розповідає Горацію зміст Клавдієвого листа, в якому
багато різних міркувань
Про Данії та Англії
добробут,
А я стою цьому на
перешкоді,
Про мене сказано, як про
страхіття...

Може, не виглядав би так скучно підкреслений рядок, якби його виправити, ну, хоча б так: «А я, мовляв, стою в цім на заваді»? Адже Гамлет викладає зміст листа, а не від себе говорить!

Такі випадки — тільки «порошинки в оці», але в творі, де все милое око і чарує слух, тим паче їм не місце.

Центральним епізодом у «Гамлеті» є знаменитий монолог з III дії «Бути чи не бути». Беручись за читання будь-чийого перекладу «Гамлета», ловиш себе на бажанні перш за все подивитись, як виглядає цей монолог, чи глибину мислі не застуге поволока слів. В цьому розумінні «Бути чи не бути» В. Вера далеко не бездоганне, тут і неоковирні буквализми («кінчає сон... тисячі ударів»), і незграбні звороти («рішення рум'янець в'яне так»), і порушення синтаксичних норм («коли б він сам розрахуватись міг» — з ким? з чим?), і розбіжність дієслівних форм («вмерти» — доконаний ви

«спати» — недоконаний) тощо. Слушно зауважував проф. М. Рудницький про цей переклад: «кожен рядок — вимагає тут пояснень, і навряд чи найбільш освічений глядач зможе мати враження, що Гамлет говорить живою мовою, а не схоластичним жаргоном».

Не дивно, що такий Гамлет щонайменше залишав байдужим читача (і глядача). Такого Шекспіра за традицією можна було вшановувати, але перечитувати не хотілося. Зовсім інша людина Гамлет в перекладі Г. Кочура: Гамлет тут наодинці з самим собою, наодинці з своїми думками, сумнівами, ваганнями; збентежена душа людини береться самотужки розібратись у найглибших проблемах буття. Ніякої пози, ніякого резонерства — такий цей Гамлет. Відтворення цього монологу — один з найбільших осягів нового перекладу. Перекладач не боїться подекуди поступитись «матеріальністю» образу чи скоротити його в ім'я природності, невимушеності плину мови; інтонаційний малюнок бездоганно погоджується з перебігом думки. Справжньою насолодою для актора буде декламувати ці плавні, карбовані рядки. Що ж до словника «Гамлета», то Кочурові властиве прагнення збагатити і освіжити лексичну палітру українськомовного Шекспіра силами тієї ж таки живої, милозвучної української мови.

Вільне володіння українським поетичним словом допомагає перекладачеві при нагоді створити свій образ у душі оригіналу («яка... причина...», що так він сам з собою розминувся замість «чезреж що це він опинився так далеко від розуміння самого себе» в оригіналі).

Під кінець зупинимось на деяких дрібніших смислових та стилістичних недоглядах, що потребують виправлення.

Гамлет зневажливо кидає Розенкранцеві, який не розуміє його слів: «Дурна голова не дбає за мудрі слова». Але ж ця приказка стосується дурного мовця, а не слухача, — за контекстом тут потрібне щось на зразок «Дурна голова не зважає на мудрі слова».

Гамлет знає, де мучиться за гріхи дух батька, тож ніяк він не

може звертатись до нього «блаженний духу», як тут перекладено слово «gracious».

«Я вам **розповідатиму** про чудо», (у словах Гораціо) — чому наголошувати на процесі дії, коли Гораціо має намір просто **розповісти**?

Легко можна обійтись і без таких анахронічних канцеляризмів, як-от у словах Гамлета — «у мене в **розпорядженні** більше гріхів...», чи «мені не вистачає **службового підвищення**», або ж усунути випадкові рими в прозовому тексті (у мові Гамлета — «Героїня **вливатиме** свої почуття, нехай навіть **шкунтильгатиме** білий вірш»).

Висока якість перекладу Григорія Кочура не усуває однак по-

греби в інших кваліфікованих перекладах цієї трагедії. Геній Шекспіра настільки різнобічний, настільки багатогранний, що кожен сумлінний перекладач може щасливо конкурувати з іншим, показуючи нам децю інакшого Шекспіра, а всі разом вони наближуватимуть нас до повнішого розуміння його величі.

А. Шлегель прирівнював переклад до смертельного герцю, в якому один з двох мусить загинути — перекладач або автор. Тепер, через півтора століття, ми трохи інакше розуміємо суть перекладацького мистецтва: що ближчий переклад до оригіналу, то більш розкрилася в ньому індивідуальність перекладача. Бо ж уміння проникнути в дух оригіналу, умін-

ня відтворити цей оригінал іншою мовою (саме відтворити, а не просто перекласти, тупцюючи від рядка до рядка), власне, і становить закон перекладачевої майстерності. Лише це уміння, цей талант дає право творчості перекладача закономірно входити до національної літератури. Цим талантом у високій мірі обдарований Григорій Кочур. Краща частина його широкомасштабної перекладацької творчості — від Уільяма Шекспіра до Юліана Тувіма, від античності до молодих словацьких поетів — це органічна складова частина української літератури. І це є, може, найкращою відзнакою для праці перекладача.

Славко ДОЦЕНКО

«Весь мир» (на українском языке)

Адреса редакції: Київ, вул. Орджонікідзе, 2. Телефони: секретаріат К-3-44-85, відділи: К-3-20-82.

Видавництво «Радянський письменник».

Рукописи обсягом до друкованого аркуша не повертаються.

БФ 30833. Підписано до друку 18 VIII. 1965 р. Формат паперу 60×92 Фіз друк. арк. 2^{1/2}
Умовних друк. арк. 20 Тираж 35047. Ціна 60 коп. Зам 03487.

Видавництво і комбінат друку «Радянська Україна». Київ, Брест-Литовський проспект, 94.